

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

УДК 376.811.161.5* кл. (075.2.056.3)

Кульбіда Світлана –
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу навчання жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

**ВИВЧЕННЯ БУДОВИ СЛОВСПОЛУЧЕННЯ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ
УКРАЇНСЬКОЇ ЖЕСТОВОЇ МОВИ
У 5 КЛАСІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (Н 90)
(на допомогу практикам)**

Розроблено методику формування понять і закономірностей з теми «Будова словосполучення» у 5 класі учнями з порушеннями слуху спеціальних закладів загальної середньої освіти (Н 90). Державна мова освітньої галузі «Мови і літератури» опановується з урахуванням особистісно орієнтованого, компетентнісного, комунікативно діяльнісного підходів, умов специфіки опанування навчального матеріалу, програмних засад вивчення української мови у 5 класі спеціальних закладів, міжпредметних зв'язків української та української жестової мови.

Розкрито поетапне (пізнавально-збагачувальний (формування уявлення про словосполучення), репродуктивно-діяльнісний (формування понять і закономірностей функціонування словосполучення), креативно-дослідницький (формування теоретичних понять і закономірностей побудови словосполучень) засвоєння навчального матеріалу з урахуванням концепту «Українська жестова мова у комунікативній діяльності».

В авторській методиці «Будова словосполучення» представлено три аспекти: перелік і зміст компетенцій теоретичного і практичного рівнів, які глухі учні п'ятого класу набудуть на основі засвоєних знань, умінь, розумінь і перекладу; системи вправ, правил, завдань, які спрямовані на розвиток і вдосконалення жестомовної комунікативної компетенції, граматики-орфографічних умінь учнів з порушеннями слуху, їхнього жестового, дактильного, калькованого, писемного мовлення; орієнтовні тестові завдання, що відповідають зовнішньому незалежному оцінюванню (ЗНО).

Ключові слова: українська мова, українська жестова мова, будова словосполучення, головне слово, залежне слово, розбір словосполучення, жест, компетенції, тести.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

**STUDY OF THE PHRASE STRUCTURE
AT UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS
WITH UKRAINIAN SIGN LANGUAGE USAGE
IN CLASS 5 SPECIAL INSTITUTIONS OF
GENERAL SECONDARY EDUCATION (H 90)
(to support the practioners)**

The development of the basic theoretical and methodological foundations of the author's methodology of forming concepts and regularities on the topic "Structure of phrase" in the 5th grade by students with hearing impairment of special institutions of general secondary education (N 90) is presented. The state language of the educational branch "Languages and Literature" is mastered taking into account the personality-oriented, competent, communicative activity approaches, conditions of educational material mastering, program bases of studying of the Ukrainian language in 5 - 9 classes of special institutions, cross-curricular relations of Ukrainian and Ukrainian sign language.

A step-by-step mastering of the educational material with consideration of the concept "Ukrainian Sign Language in Communicative Activity" is revealed: cognitively enrichment (forming the concept of phrase); ep
roductive activity (formation of concepts and patterns of phrase functioning);
creative research (formation of theoretical concepts and patterns of constructing phrases).

Three aspects of the author's methodology "Word structure" are presented: a list and content of the theoretical and practical competencies that the deaf students of the fifth grade will acquire based on the acquired knowledge, skills, understanding, and translation; systems of exercises, rules, tasks aimed at the development and improvement of sign speaking communicative competence, grammar and spelling skills of students with hearing impairment, their sign, ABC, calque, written, oral* speech; approximate test tasks that are relevant to the external independent evaluation (ZNO).

Keywords: Ukrainian Language, Ukrainian Sign Language, word structure, main word, dependent word, phrase analysis, sign, competencies, tests.

**ИЗУЧЕНИЕ СТРОЕНИЯ СЛОВСОЧЕТАНИЯ
НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
УКРАИНСКОГО ЖЕСТОВОГО ЯЗЫКА
В 5 КЛАССЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ
ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ (H 90)
(в помощь практикам)**

Разработана методика формирования понятий и закономерностей по теме «Строение словосочетания» в 5 классе для учащихся с нарушениями слуха специальных заведений общего среднего образования (H 90). Государственный

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

язык изучается с учетом личностно ориентированного, компетентностного, коммуникативно деятельностного подходов, условий и специфики изучения учебного материала, межпредметных связей украинского словесного и украинского жестового языков.

Раскрыто поэтапное усвоение учебного материала с учетом концепта «Украинский жестовый язык в коммуникативной деятельности».

В авторской методике представлено три аспекта методики «Строение словосочетания»: перечень и содержание компетенций теоретического и практического уровней, системы упражнений, правил, заданий, направленных на развитие и усовершенствование жестовязыковой коммуникативной компетенции, грамматико-орфографических умений учеников с нарушениями слуха, их жестовой, дактильной, калькирующей, письменной речи; ориентировочных тестовых заданий.

Ключевые слова: украинский язык, украинский жестовый язык, строение словосочетания, главное слово, зависимое слово, разбор словосочетания, жест, компетенции, тесты.

Актуальність проблеми дослідження. Вивчення державної мови як навчального предмета у спеціальних закладах загальної середньої освіти є необхідним і важливим з огляду на статус української мови в Україні, суспільні функції мови і форми мовлення. Чинний державний стандарт регламентує вимоги, зміст навчання реалізується у програмному забезпеченні, підручниках і посібниках нового покоління, зокрема «Навчання дітей з порушеннями слуху» (2019), «Українська мова. 5 клас» (Кульбіда, 2018), Жук В.В. (2014), Навчальна програма «Українська мова. 5-9 (10) класи (Жук, 2014).

У спеціальних закладах загальної середньої освіти (Н 90) «Українська мова» освітньої галузі «Мови і літератури» вивчається з урахуванням умов специфіки особистісно орієнтованого, компетентнісного, комунікативно діяльнісного підходів, розглядається крізь призму «розвитку мовної особистості, як здатність різнобічно впливати на учнів з порушеннями слуху, сприяти формуванню компетенцій» навчальної, комунікативної діяльності, орієнтувати на сучасні організаційні форми, методи й технології навчання української мови з активним використанням основи – української жестової мови (Щуцька О.І., Кульбіда С.В., 2019).

Навчальний предмет «Українська мова», як педагогічно обґрунтована система наукових знань, практичних навичок і вмінь, виражених у сучасному змісті і методах сучасної сурдопедагогічної і лінгводидактичної наук. Аналіз стану вивчення актуальної проблеми презентує зацікавленість з боку дослідників, водночас, попри безсумнівну важливість окремих теоретичних положень хочемо зазначити, що практика вивчення цього предмету у сучасних умовах спеціальної школи потребує сучасних технологій активізації комунікативної діяльності учнів, в тому числі і глухих п'ятикласників, як здобувачів освіти. Нині фактично не розроблені питання щодо особливостей

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

вивчення навчального предмету із застосуванням української жестової мови у спеціальній школі, із урахуванням специфіки розвитку зазначеної категорії здобувачів освіти. У зв'язку з цим проблема формування понять і закономірностей з теми «Будова словосполучення», збагачення й увиразнення форм мовлення глухих учнів такими синтаксичними одиницями на практичному рівні не одержала належного висвітлення у лінгводидактиці сурдопедагогічного напрямку і залишається практично не дослідженою цариною наукового знання. Зважаючи на такий факт, ми обрали тему дослідження, яка стосується вивчення будови словосполучення на уроках української мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (Н 90), що, на наш погляд, буде доцільним для поліпшення ефективності роботи вчителя-мовнику.

Мета статті – представити педагогічно обґрунтовану авторську методику формування понять і закономірностей з теми «Будова словосполучення» у 5 класі учнями з порушеннями слуху спеціальних закладів загальної середньої освіти (Н 90).

Гіпотеза дослідження – збагачення і увиразнення форм мовлення глухих п'ятикласників на уроках української мови орієнтованими словосполученнями відбуватиметься ефективно, якщо *врахувати* особистісно зорієнтований, компетентнісний, комунікативно-діяльнісний підходи до навчання мови, посилити функціональну спрямованість вивчення теоретичних і практичних засад будови словосполучення, *реалізувати* міжпредметні зв'язки двох мов; *забезпечити* поетапне (пізнавально-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, креативно-дослідницький) засвоєння навчального матеріалу з урахуванням концепту «Українська жестова мова в комунікативній діяльності»; розробити практично орієнтовану систему вправ, завдань.

Методи дослідження:

а) *теоретичні*: вивчення, аналіз, порівняння, узагальнення даних загальної і лінгводидактичної літератури сурдопедагогічного напрямку з проблеми дослідження, аналіз програми, підручників і навчальних посібників з української мови для початкової школи і 5 класу спеціальних закладів загальної середньої освіти (Н 90); зіставний метод аналізу лінгвальної інформації, представленої у жестівниках і словниках тезаурусного типу; метод компонентного аналізу та метод ідентифікації лексичних значень жестів і слів, а також елементи синтаксичного аналізу словосполучень як найбільш доцільних з огляду на поставлену мету дослідження;

б) *емпіричні*: спостереження за граматичним оформленням жестових, дактильних, письмових зразків мовлення глухих учнів початкових класів, 5 класу; бесіди з учнями і вчителями з метою діагностування рівня сформованості жестомовної комунікативної компетенції, зокрема мовно-граматичних і мовленнєвих знань і вмій у двох мовах.

Аналіз літератури. *Методологічними засадами* у нашому дослідженні є сучасні науково-концептуальні положення про взаємодію двох мов - української мови і української жестової мови при особистісно зорієнтованому,

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

компетентнісному, комунікативно діяльнісному підходах (Наталія Адамюк, Надія Бібік, Галина Воробель, Наталія Зборовська, Наталія Іванюшева, Наталія Каменська, Світлана Кульбіда, Світлана Литовченко, Леся Лещенко, Ірина Чепчина, Катерина Любченко, Олександра Савченко, Оксана Таранченко, Дмитро Федорченко, Ольга Щуцька та ін.); про взаємозв'язок мови – мовлення, мови – мислення (Лев Виготський, Наталія Засенко, Валентина Жук, Катерина Луцько, Лариса Малинович, Інна Марченко, Таміла Марчук, Л. Носкова, Марія Шеремет та ін.), перебудови освіти на засадах формування національно свідомої мовної особистості (Олександр Біляєв, Микола Вашуленко, Любов Мацько, Сергій Омельчук, Марія Пентилюк, Світлана Кульбіда, Олександра Савченко, Ольга Щуцька та ін.).

Аналіз літератури засвідчив, що проблема особистісно зорієнтованого, компетентнісного, комунікативного розвитку глухих учнів є однією з провідних у дослідженнях сурдопедагогів і лінгводидактів. Останнім часом концепт «Українська жестова мова у комунікативній діяльності» набуває особливого значення і доцільності у зв'язку з прийняттям нормативно-правових змін для глухих здобувачів освіти (Закон України «Про освіту» (2017) та ін.) У розробці запропонованої методики формування понять і закономірностей з теми «Будова словосполучення» у 5 класі ми спиралися на дослідження Л. Виготського і Б. Беляєва про взаємовідношення процесів мислення і мовлення та їх роль у процесі навчання мови, теорію мовленнєвої і комунікативної діяльності та породжувальних граматик О. Леонтьєва, концепцію поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін), теоретичні засади рівнів засвоєння навчальної інформації у двох мовних кодах (М. Жинкін, 1998, Г. Колшанський, 1967, В. Беспалько, 2000) та закономірностей спілкування як виду педагогічної діяльності (В. Кан-Калік, Н. Плєшкова, Л. Савєнкова, 2000), програмні засади вивчення української мови у 5 – 9 класах спеціальних закладів (В. Жук, 2014), авторську модель формування жестомовної комунікативної компетенції (С. Кульбіда, 2016) та ідеї сучасної лінгводидактики сурдопедагогічного напрямку щодо проблем опрацювання синтаксичного рівня мовної системи (Kulbida, S., 2019). Ці роботи стали основоположними у створенні методики формування понять і закономірностей з теми «Будова словосполучення» у 5 класі на функціональній основі, зокрема системи вправ, спрямованої на розвиток і вдосконалення жестомовної комунікативної компетенції, мовно-граматичних, граматико-орфографічних умінь учнів з порушеннями слуху, їхнього жестового, дактильного, калькованого, писемного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація особистісно зорієнтованого, компетентнісного, комунікативно діяльнісного підходів до навчання мови свого часу задекларовано у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти і передбачено, що «компетентності формуються в учнів у процесі набуття досвіду користування мовою» (Ніколаєва, 2011). З одного боку, це відбувається у процесі усвідомленого засвоєння теоретичних основ, чіткого розуміння, для чого й чому потрібно вивчати теорію. При

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

опануванні мовного і мовленнєвого матеріалу учні з порушеннями слуху мають сформувати для себе розуміння мови (словосполучення, речення, тексту) не як абстрактної складної системи, а як універсального засобу пізнання світу, утвердження себе у цьому світі. Опанування мовними, мовленнєвими компетенціями пов'язані із зазначеними процесами пізнання, розуміння, набуття, перекладу, зберігання, застосування, передавання і репрезентації знань, оброблення інформації, трансформації знань, прийняття самостійних рішень, логічного структурування, що сприятиме поліпшенню пізнавального аспекту навчання мови від найменших значущих одиниць до текстових і сприятиме досягненню вищих щаблів компетентнісного навчання. Отже, когнітивний компонент передбачає формування інтересу до навчання словесної мови, перетворюючи процес вивчення мови на процес відкриття мови, трансформування споглядального, пасивного засвоєння теорії мови у жваве, цікаве й корисне навчально-дослідницьке середовище на уроці. Тобто, пізнавальний аспект вивчення словесного матеріалу спрямований на формування обізнаного мовця, носія інформації, стратега й тактика процесу комунікації.

З іншого боку, ціннісно-смысловий аспект має на меті надання інформаційних джерел, що глухий учень може використати, ознайомитися, обрати, засвоїти, структурувати, трансформувати, продукувати і поширювати. Тобто комплекс вправ при вивченні будови словосполучення сприяє формуванню морального обличчя самого мовця (комуніканта), визначає правила добору стратегій і тактик використання мовних зразків у мовленні учня, які б стали усвідомленими і цінними як будь-яке матеріальне явище, що має значення і людини, і для суспільства у існуючій системі цінностей і перспектив розвитку.

Вивчення теми «Будова словосполучення» у 5 класі відбувається у розділі «Відомості з синтаксису і пунктуації» і є основою, будівельним матеріалом для творення речення, тексту. Вмотивована поетапність формування дій з цієї теми закладена ще з початкового навчання.

І. Пізнавально-збагачувальний етап. Формування уявлень про словосполучення, як важлива форма знань глухих учнів, відбувається ще початкових класах (1-2) без застосування терміну «словосполучення» на практичному рівні при побудові словосполучень, речень, текстів з використанням УЖМ для перекладу і уточнення змісту лексичних понять. Глухий учень мислить візуально-руховими поняттями, які відображають найістотніші ознаки предмету (КОЛІР БЛАКИТНИЙ, НЕБО БЛАКИТНИЙ*, ДЖИНСИ БЛАКИТНИЙ*, СУКНЯ БЛАКИТНА*), внутрішню сутність предметів (КОШЕНЯ ЛАГІДНИЙ*, МАМА ЛАГІДНИЙ*, ДІДУСЬ ЛАГІДНИЙ*, БАТЬКИ ЛАГІДНИЙ*), чи властивості предметів, явищ (КРАПЛІ ДОЦ*, ДЕНЬ ДОЦ*, ВЧОРА ДОЦ* ПІСЛЯ та ін.).

При безпосередньому словесному сприйманні учень з обов'язковою

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

опорою, з одного боку, на малюнок, ілюстрацію, фото та ін., з іншого боку, на українську жестову мову, вчиться виділяти:

- **ознаки предмету** (колір блакитний (блакитний колір), небо блакитне (блакитне небо), джинси блакитні (блакитні джинси), сукня блакитна (блакитна сукня));

- **внутрішню сутність предметів** (лагідне кошеня, лагідна мама, лагідний дідусь, лагідні батьки);

- **властивості предметів, явищ** (краплі дощу, дощовий день, вчора після дощу).

Учень розкриває для розуміння ознак поняття відповідні у кожній мові:

- істотну **спільність і відмінність** (НЕБО БЛАКИТНИЙ* – небо блакитне (блакитне небо),

- особливості сполучень жестових одиниць (ДЖИНСИ БЛАКИТНИЙ* ВЧОРА ДОЩ* ПІСЛЯ), словесних одиниць (джинси блакитні (блакитні джинси), вчора після дощу та ін.);

- причинно-наслідкові зв'язки (ЛІТО СПЕКОТНО – влітку спекотно, ХОДИТИ ГОРИ – ходити в гори, МОРОЗИВО КУПИТИ – купую морозиво, МОРОЗИВО КУПИТИ ВЖЕ – купив(ла) морозиво та ін.);

- точність застосування понять (КІМНАТА ДВА – дві кімнати, ТОВАРИШ ДВА – двоє товаришів, КВ ДРУГИЙ* - друга квартира, АБВ – дактильна абетка, дактилювати зараз (дактилюю зараз, дактилюємо зараз) та ін.

Уявлення про словосполучення при цьому слугують опорою для порівняння, зіставлення, виявлення загального, істотного, відмінного, що є закономірним для кожної мови і дає підставу усвідомлено розуміти, сприймати, продукувати, використовувати словосполучення як значущий компонент писемного, калькованого жестового, дактильного мовлення у процесі комунікативної діяльності.

II. Репродуктивно-діяльнісний етап. Формування понять і закономірностей функціонування словосполучення, як основної форми знань, які учні набувають у 3, 4 класах. Саме у поняттях «словосполучення», відображаються істотні, необхідні ознаки і відношення предметів і явищ. Суттєвою ознакою розуміння словосполучення є здатність **за зразком** і самостійно створювати словесні приклади:

а) *весняний день* – (зима) *день*;

б) *одну цибулину* – (один) *картоплину*; *одного олівця* – (один) *баранця*;

в) *твоєї шапки* – (твоя) *сукні*; *мого рукава* – (мій) *песика*;

г) *лежить у руці* – *лежить у (кишеня)*; *спить у ліжку* – *спить у (ставок) та ін.* і використовувати їх у власних формах мовлення, комунікативній діяльності.

Опорою для засвоєння поняття «словосполучення» слугують таблиці, схеми, моделі, пам'ятки, які є необхідними компонентами засвоєння матеріалу, оскільки навіть зміна закінчення у формах слова у словосполученні призводить

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

до нерозуміння змісту. До прикладу, *дві години (двох годин, двома годинами) - ДВА* ГОДИНА, друга година дня (другої години дня, другу годину, другою годиною) – ГОДИНА ДРУГИЙ* ДЕНЬ*. Тобто йде мова, про необхідність усвідомленого формування навичок виражати однаковий зміст засобами іншого мовного коду - словесного. Засвоєння словесного коду відбувається шляхом накладання на засвоєний матеріал у першій мові – жестовій. У більшості випадків, як це продемонстровано, формування словосполучень словесним кодом ми формуємо новий механізм засвоєння матеріалу, відмінний від відомого в УЖМ.

III. Креативно-дослідницький етап. Формування теоретичних понять і закономірностей побудови словосполучень. Теорія є важливою складовою форми знань, які мають засвоїти глухі п'ятикласники. Ця система понять і суджень описує і пояснює сукупність явищ окремого розділу синтаксису і представляє основні засади побудови словосполучення як єдиного об'єднуючого начала при наступному вивченні «Речення» і «Текст». Застосування лінгвальних знань УЖМ розглядається нами як обов'язковий процес мовної взаємодії, результат якої позначатиметься і на особливостях продукування словосполучень у формах мовлення, характерних помилках. Системне опанування і збагачення словесного мовлення учнів з порушеннями слуху вміщує комунікативно значущі конструкції, включає мінімум теоретичних знань, удосконалює вміння точного, комунікативно доцільного, граматично правильного узгодження слів у словосполученні, активізує комунікативно вмотивоване і стилістично виправдане вживання словосполучень у формах мовлення з метою надання їм властивих комунікативних рис.

На основі практичних навичок розуміння словосполучення, засвоєних на попередніх етапах, вивчається теорія (головне слово, залежне слово, правильна постановка питання, побудова словосполучення за поданим словом (головним, залежним), зв'язку і узгодження слів у різних видах словосполучень) з поєднанням у відповідній стрункій системі комплексу вправ, правил, завдань.

I. Компетенції теоретичного і практичного рівнів.

I. Після вивчення теми учні набудуть наступних компетенцій теоретичного і практичного рівнів:

- знання:

будови словосполучення;

основні слова, які використовуються при розборі словосполучення:

головне слово, залежне слово, питання, розбір словосполучення, графічна схема словосполучення;

графічні схеми побудови словосполучень.

- вміння:

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

- будувати різні види словосполучення за: запитанням, графічною схемою, головним чи залежним словом на основі зразка, самостійно;
- відрізнити словосполучення від слова і речення;
- аналізувати словосполучення за інструкцією-пам'яткою «Розбір словосполучення»;

- розуміння:

- роль словосполучень у мовленні;
- словосполучення як будівельний матеріал для речень;
- зв'язок слів у словосполученні (змістовий, граматичний – за допомогою: закінчень, закінчень і прийменників).

- перекладу:

- основних понять СЛОВО, СЛОВСПОЛУЧЕННЯ, ЗАПИТАННЯ, ГОЛОВНЕ СЛОВО, ЗАЛЕЖНЕ СЛОВО, ЗВ'ЯЗОК СЛІВ, АНАЛІЗ (РОЗБІР), ЖЕСТИ-ДІЇ, лексичні жести.

II. Вправи, правила, пам'ятки і завдання для опанування теми.

Вправа 1.

1. Прочитай спочатку слова, а потім словосполучення, речення.

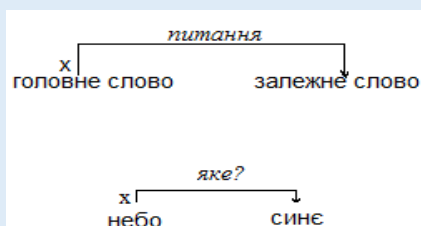
Враження від свята, свято, не було свята, були на святі, святковий костюм, на святі, під час свята показували фокуси, святкового настрою, свято незабутнє.

2. Назви слова. Як називаються такі слова зі спільним коренем і різними закінченнями?

3. Випиши словосполучення. Чим вони різняться від слова і речення?

У словосполученні є головне і залежне слово.

Від **головного** слова завжди ставиться питання до **залежного** слова.

Виставки чудові.
які?

Бачили виставки.
що?

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

Вправа 2.

1. Переклади жести. Запиши словами.

1. ....

2. ....

3. ....

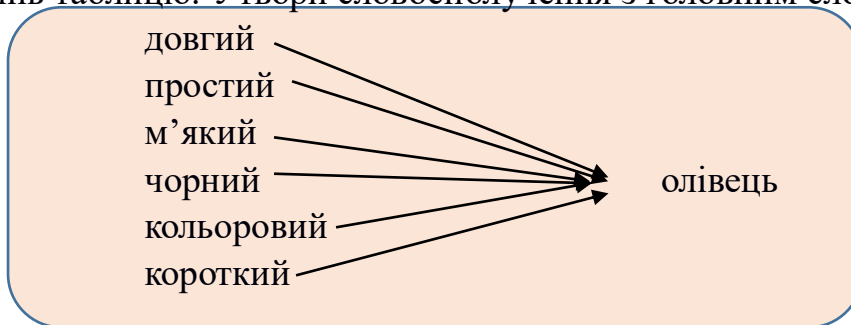
4. ....

5. ....

Вправа 3.

1. Розглянь таблицю. Утвори словосполучення з головним словом *олівець*.

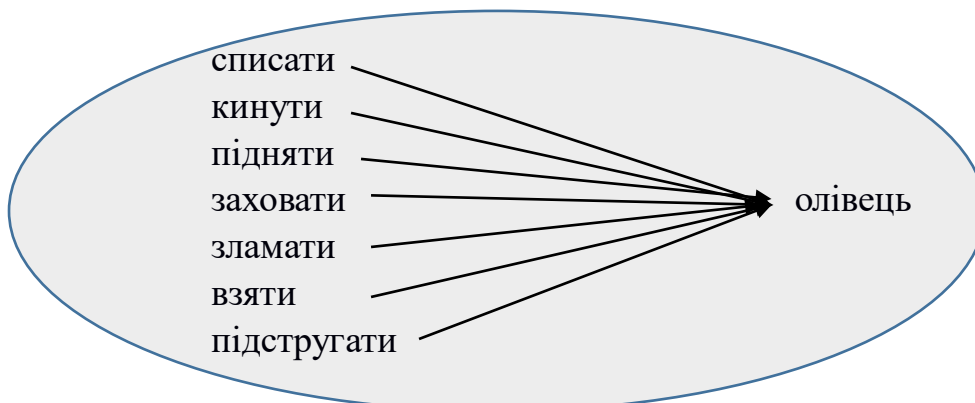

2. Запиши за зразком.

який?

Зразок. Довгий олівець.

Вправа 4.

1. Розглянь таблицю. Утвори словосполучення із залежним словом *олівець*.

2. Запиши за зразком.

що?

Зразок. Списати олівець.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

Вправа 5.

1. Прочитай словосполучення.

Зайвий клопіт, поганий зір, чудовий вигляд, веселий настрій.

Рання весна, сніжна зима, дбайлива бабуся, мокра дорога.

Вечірнє сонце, чисте джерело, хитре лисеня, пусте відро.

2. Спиши словосполучення і познач головне і залежне слово.

Зразок. Зайвий клопіт. Рання весна. Вечірнє сонце.

Вправа 6.

1. Прочитай.

Свіжа квітка. Серйозні домовленості. Пізня зустріч. Тимчасова радість.

Важлива розмова. Свіжі квіти. Важливі розмови. Пізні зустрічі.

Серйозна домовленість. Тимчасові радощі.

2. Запиши у дві колонки словосполучення.

		
1.		
2.		
3.		
4.		

3. Назви головне і залежне слово у кожному словосполученні.

Вправа 7.

1. Прочитай словосполучення і назви головне слово у кожному.

Точний годинник, точного годинника, точному годиннику, точним годинником, у точному годиннику.

2. Обери питання для залежних слів з довідки і запиши. Підкресли головне слово.

Довідка: який? якого? якому? яким? у якому?

Зразок. Точний годинник.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

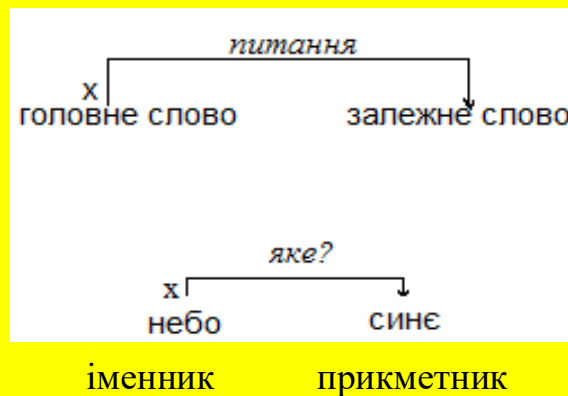
Вправа 8.

1. Розглянь схему.
2. Розкажи про словосполучення. Користуйся пам'яткою.

Пам'ятка «Розбір словосполучення»

1. Назви словосполучення, кількість слів.
2. Визнач головне слово. Яка частина мови? Постав питання.
3. Визнач залежне слово. Яка частина мови? Постав питання.
4. Познач графічну схему:

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

Вправа 9.

1. Розглянь малюнки. Назви жест-дію, запиши дієслово.

2. Придумай словосполучення з поданими питаннями. Познач графічну схему.

Зразок. Гратися з індіком, гратися з динозавриком.

Вправа 10.

1. Розглянь таблицю. Назви жест-дію, запиши дієслово.

влітку	взимку	восени
весною	 <i>гратися (коли?)</i>	зранку
ввечері	в обід	вночі

Зразок. Гратися ввечері.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

2. Якою частиною мови є головне слово?
3. Якою частиною мови є залежне слово?

Вправа 11.

1. Розглянь малюнок. Пригадай значення слова *поливати*.

коли?	чим?	де?	на чому?
як?			що?
	<i>поливаю ...</i>		

2. Утвори і запиши словосполучення, у яких *поливаю* – головне слово.
Довідка: квіти, на клумбі, тут, вранці, поливалкою, щоденно.

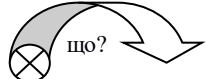
Вправа 12.

1. Розглянь малюнок. Пригадай значення дієслова, якому відповідає малюнок.

коли?	чим?	де?	на чому?
як?			що?
якою мірою?			
	<i>кому?</i>		

3. Утвори і запиши словосполучення, у яких *дієслово* – головне слово.
4. Добери точне залежне слово з довідки.

Довідка: лист, смс, заяву, вправу; вчителю, дідусю, товаришу; на папері, на столі, на комп'ютері; у кімнаті, у класі, у коридорі; ручкою, фломастером, маркером, олівцем; зранку, ввечері, вночі, в обід; старанно, абияк, охайно, неохайно; дуже гарно, правильно, ввічливо, скорочено, повно; далеко, близько.

Зразок. Пишу лист, ...

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

Вправа 13.

1. Розглянь таблицю. Поєднай головне і залежне слово, утвори словосполучення.

замерзлий	майданчик
лісовий	озеро
маленький	над землею
дитячий	дорога
велике	як на долоні
залізнична	річка
веселка	у гнізді
місто	цуценя
вечірня	в небі
ластівка	через ріку
політ	тропа
міст	зоря

2. Добери питання до залежного слова.
3. Три словосполучення запиши.

Вправа 14.

1. Прочитай. З указаним головним словом склади словосполучення.
Говорити (з ким? про що? коли? як?), вірити (в що? кому?),
знайомитися (з ким? з чим?), турбуватися (про кого? як? коли?)

1. Запиши утворені словосполучення. Визнач залежне слово.

Вправа 15.

1. До графічних схем добери і запиши словосполучення.

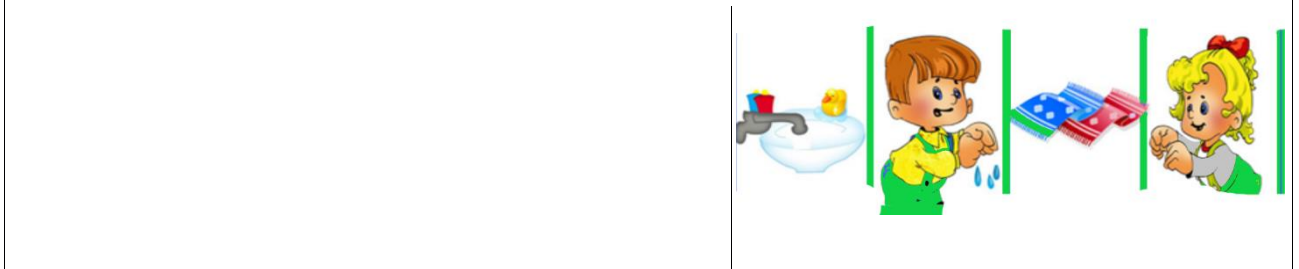
1.	2.	3.
яка? ↓ ↓ мовна норма	що? ↓ ↓ знати правила	як? ↓ ↓ писати грамотно

Корисна інформація, бачити далеко, зробити швидко, зів'ялий вазон, увімкнути телевізор, знайти правило, видати білет, скоротити завдання, міцний горіх, брудне вбрання, думати позитивно, солоний огірок, приїхати вчасно.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

Вправа 16.

1. Розглянь малюнки і склади словосполучення послідовно за змістом. Підкресли головне і залежне слово.

Зразок. 1. Закачує (що?) ... - закачує рукава.

1. Закачує (що?) ... .
  2. відкриває (що?) ... . Струмінь (чого?) ... .
  3. бере (що?) ... .
  4. Намилює (як?) ... .
  5. Змиває (що?) ... . Змиває (під чим?) ... .
  6. Закриває (що?) ... . Закриває (як?) ... .
  7. Струшує (що?) ... .
  8. Бере (що?) ... . Витирає (що?) ... . Витирає (як?) ... .
  9. Розкачує (що?) ... . Руки (які?) ... . Руки (без чого?) ... .
- закачує – засукує**

Вправа 17.

1. Утвори словосполучення. Визнач головне і залежне слово. Зроби розбір 3 словосполучень.

Ввічливий (хто?) ..., дякувати (кому?) ..., (як?)... зручніше, (яка?)... мова, турбуватися (про кого?) ..., змагатися (як?) ..., цікаве (хто?)..., (яка?) ... розмова, (який?) ... розділ, зустрічатися (де?) ... , цікавий (для кого?) ..., (що?) ... неймовірне.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

Вправа 18.

1. Розглянь малюнок. Про що мріє хлопчик?

2. Придумай і запиши словосполучення за головним словом і питанням.

Мрію (про кого?) песика.

Мрію (про що?) ковзани.

Вправа 19.

Попрацюйте разом!

1. Випишіть лише словосполучення. Позначте головне і залежне слово. Поясніть, чим відрізняється словосполучення від речення.

Талановита молодь, житловий будинок, учень перегортає сторінки журналу, рання весна, надходила осінь, писати листа, велика родина, минають дні, ходити швидко, виступає старанно, вивчати мову, той берег.

Вправа 20.

1. Прочитай стовпчик вірша. Хто розповідає про годинник?

Гарний годинник на стіні

Підкажи мерщій мені.

Швидше стрілочки крути –

Швидше буду я рости!

2. Доповни головне слово залежним словом.
Годинник (який?) ..., годинник (на чому?) ... .
Підкажи (як?) ..., підкажи (кому?) ... .
Крути (як?) ..., крути (що?) ... .
Буду рости (як?) ... .
3. Зроби розбір виділеного словосполучення.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

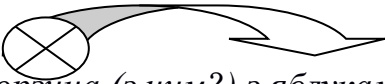
Вправа 21.

1. Розглянь малюнок. Придумай словосполучення, у яких головне слово – іменник.

Корзина (з чим?) ..., ... (яка?) корзина, корзина (чия?) ..., корзина (де?) ... , корзина (кому?) ... .

Довідка: моя, твоя, нічия; з яблуками, з яблуком; тут, ось, там; велика, мала, повна, неповна; тобі, мені, нам.

Зразок. Корзина (з чим?) з яблуками.
Іменник

Іменникове словосполучення – це словосполучення, у якому головне слово іменник.

Перегляд фільму
іменник

Сумний клоун
іменник

Вправа 22.

1. Прочитай словосполучення. Обери і випиши словосполучення, у яких головне слово іменник.

Вставне слово, весняний день, викинути сміття, вимкнений телефон, забути вчора, повернув ліворуч, прокинувся вночі, середній бал, висока температура.

Зразок. Вставне слово.
іменник

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

Вправа 23.

1. Прочитай словосполучення. Як називаються ці словосполучення?

Лист товаришу. Хліб сусіду. Їжа тваринам. Крихти птахам. Солодоці дівчаткам. Напої хлопчикам.

2. Запиши у дві колонки іменникові словосполучення.

	Іменникові словосполучення	
	<i>кому?</i>	<i>чому?</i>
1.		
2.		

Вправа 24.

1. Прочитай словосполучення. Як називаються ці словосполучення?

Есемеска другу (друзям). Пиріжок онуку (онукам). Гостинець солдату (солдатам). Сухарики малюку (малюків). Відповідь товаришу (товаришам). Запитання учню (учням).

2. Запиши у дві колонки іменникові словосполучення.

	Іменникові словосполучення	
	<i>кому?</i> однина	<i>чому?</i> множина
1.		
2.		

Як називаються словосполучення:

закочуємо рукава?
надзвичайно гарно?

Вправа 25.

1. Визнач головне слово у словосполученнях і спиши їх у такій послідовності: дієслівні, іменникові, прикметникові, числівникові, займенникові, прислівникові.

Зустрічати батька, своєчасно повернутися, комусь із вас, шанувати його, глибина думки, виконати до строку, високо над головою, трохи швидше, хтось із учнів, засіяна нива, два кроки, читання вголос, кожен із нас, четвертий зліва, співати в хорі, набагато зручніше, чарівний голос, зібралися вранці, героїчний подвиг народу, сім діб, надзвичайно гарно, будувати міст, зовсім недавно, хтось із малюків.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

Вправа 26.

1. Утвори від прикметників відповідні іменники, а потім – словосполучення.

Зразок. Зелений ий – *зелень*, *зелень* лісу, *зелень* трави.

Зелений.
Синій.
Блакитний.
Мужній.
Сміливий.
Гордий.
Чарівний.
Розумний.

2. Використай окремі із утворених прикметників і опиши характер свого товариша.

III. Орієнтовні тестові завдання.

1. Обери рядок зі словосполученнями
  - а) місяць, свято, настрій;
  - б) святковий костюм, твій настрій, забути телефон;
  - в) У мене є телефон. Забув святковий костюм.

2. У словосполученні *головне* слово
вітальна листівка

- а) вітальна;
- б) листівка.

3. У словосполученні *залежне* слово
розуміти зміст

- а) розуміти;
- б) зміст.

4. У словосполученні *питання* до залежного слова

люблю маму

- а) що?
- б) кого?
- в) що роблю?

5. У словосполученні *головне* слово

писати лист

- а) іменник;
- б) дієслово.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

6. У словосполученні *залежне* слово

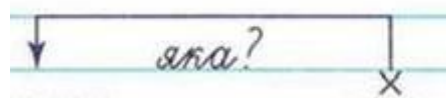
кольоровий олівець

- а) іменник;
- б) дієслово.

7. У словосполученні *питання* ставиться від

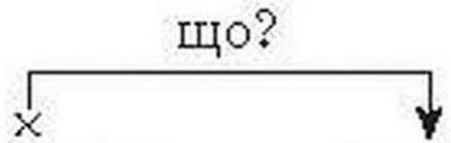
- а) головного слова,
- б) залежного слова.

8. Графічна схема відповідає словосполученню

- а) *сідай тут*,
- б) *літали вчора*,
- в) *щедро осінь*.

9. Графічна схема відповідає словосполученню

- а) *ставимо крапку*,
- б) *сумний клоун*,
- в) *пізно вечеряли*.

Висновки. Таким чином, розроблена методика розкриває особливості опанування теми «Будова словосполучення» з урахуванням послідовних етапів формування уялень, знань, навичок практичного характеру на уроках української мови. Методичне підґрунтя методики спрямовано на розвиток форм мовлення, збагачення словникового запасу, формування вмінь і навичок узагальнювати, систематизувати, співставляти, перекладати інформацію, виділяти в ній головне, осмислювати і творчо застосовувати в нових умовах.

Вивчення нової мовної теорії передбачено здійснювати крізь призму активного мовленнєвого застосунку. Представлена система вправ і завдань ґрунтується на текстоцентричній основі, характеризується багатofункційністю, гнучкістю, підбору і доцільності форм мовлення, способів пізнавальної діяльності (за можливостями учня), містить завдання різного рівня - від репродуктивного до творчого.

Способи опанування словесного матеріалу враховують теоретичні засади і закономірності засвоєння словесного матеріалу на основі спільного і відмінного в українській жестовій і українській словесній мовах, особливості застосування концепту «українська жестова мова у комунікативній діяльності».

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

В умовах двомовного компетентнісного навчання важливо домогтися не лише усвідомлення учнями етапів опанування словосполучення, але й зробити цю діяльність емоційно привабливою, позитивно вмотивованою. Важливим застосунком представленої методики є підбір вправ, які сприяють покращенню розуміння, є організація рефлексійної діяльності з супроводом (осмислення мотиву й наміру, усвідомлення доцільності ступеня реалізованості й доцільності задуму, плану, добору слів, конструкцій, жестів для перекладу і уточнення змісту).

Три аспекти системи «Будова словосполучення» передбачають: виокремлення переліку і змісту компетенцій теоретичного і практичного рівнів, які глухі учні п'ятого класу набудуть на основі засвоєних знань, умінь, розумінь і перекладу; представлення системи теоретичних і практичних основ комунікативної діяльності, вправ і завдань з формування компетенцій та контрольної-оцінювального аспекту у вигляді орієнтовних тестових завдань з відповідних тем зовнішнього оцінювання.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні багатоаспектних проблем мовної інтерференції у навчальному процесі, визначення необхідних жестомовних комунікативних компетенцій з точки зору: а) засвоєння спільного у двох мовах – транспозиції, б) опанування і засвоєння на основі корегування існуючого з урахуванням інтерференції, в) опанування і засвоєння на основі спеціального формування нового; діагностики сформованих (пасивних, активних) форм мовлення у комунікативній діяльності, вивчення характерних помилок у продукуванні мовлення, аналіз загальномовленнєвих, комунікативно-мовленнєвих компетенцій (достатніх, недостатніх) для просування на вищі щаблі опанування словесного матеріалу.

Висловлюємо щиру вдячність експериментальним закладам: Багатопрофільному навчально-реабілітаційному центру «Сузір'я» Дніпропетровської обласної ради в особі А. Коломойця, Л. Луценко, А. Семко, ВССШ № 27 м. Києва – Д. Федорченку, А. Садовій, Тербовлянському навчально-реабілітаційному центру Тернопільської області – М. Кацан, О. Щуцькій, Д. Капелюх.

Література.

1. Жук В.В. (2014). Вступ до навчальних програм 5-9 (10) класів. К.: Імекс ЛТД, 2014. С.2.
2. Зборовська Н., Кульбіда С. (2007). Особливості лінгвістичного дослідження української жестової мови у доробку Р. Г. Краєвського. Н. Зборовська, С. Кульбіда. Жестова мова й сучасність: Збірник наукових праць. Вип. 2. Київ, 2007. С.197-210.
3. Вивчення української мови у 5 класі (для спеціальних закладів загальної середньої освіти (Н 90): навчально-методичний посібник. К., 2020.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

4. Іванюшева Н.В., Зуєва Є.М. (2003). Український тематичний відеословник жестової мови: Навчально-методичний посібник. 3 частини. К.: Культурний центр УТОГ, 2003.

5. Кульбіда С.В. (2017). Кінетичні особливості української жестової мови. Три частини. Світлана Кульбіда. Жестівник "Українська жестова мова". Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/707284/>

6. Навчання дітей із порушеннями слуху: навчально-методичний посібник. Литовченко С.В., Таранченко О. М., Кульбіда С. В., Федоренко О. Ф., Жук В. В., Литвинова В. В. Харків: Видавництво «Ранок», 2019. 216 с.

7. Науково-методичне забезпечення реалізації концепції Нової української школи та державного стандарту для дітей з особливими освітніми потребами: зб. статей обласного науково-методичного семінару 4 березня 2019 року / упоряд. Гудзенко Н.Г., Кульбіда С.В. Київ: Інтерсервіс, 2019. 130 с.

8. Про введення навчального предмету «Українська жестова мова» та внесення змін до Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів. Міністерство освіти і науки України, 2009.

9. Савченко О.Я. (2019). Типова освітня програма. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. С.3.

10. Українська жестова мова: Енциклопедія освіти АПН У; гол. ред. В. Г. Кремень. С. В. Кульбіда. К.: Юрінком інтер, 2008. С. 928-929.

11. Українська жестова мова Жестівник : навчальний посібник. С.Кульбіда, І.Чепчина, Н.Адамюк, Н. Іванюшева. Київ: [Педагогічна думка], 2012. 206 с.

12. Українська мова. 5 клас : підручник для 5 класу спеціальних закладів загальної середньої освіти (Н 90). С. В. Кульбіда. Київ : Либідь, 2018. 207 с.

13. Кульбіда С.В., Щуцька О.І. (2019). Мовна особистість учня з особливими освітніми потребами у контексті особистісного підходу. О. Щуцька. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Психолого-педагогічні стратегії безбар'єрного освітнього середовища для дітей з порушеннями зору» (12 березня 2019 року, м. Київ). Київ: Інтерсервіс. С. 25-28.

14. Kulbida, S. (2019). Features of bilingual approach application in special institutions for deaf in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 141-152. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-17>

15. Kulbida, S. (2020). Linguistic personality in Ukrainian language education of deaf education direction. *Education: Modern Discourses*, 3, 131-142. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-13>

REFERENCES

1. Zhuk V.V. (2014). Vstup do navchalnykh proqram 5-9 (10) klasiv. K.: Imeks LTD, 2014. S.2.

2. Zborovska N., Kulbida S. (2007). Osoblyvosti lnhvistychnoho doslidzhennia ukrainskoi zhestovoi movy u dorobku R. H. Kraievskoho. N.

Кульбіда С.В. (2020). Вивчення будови словосполучення на уроках української мови з використанням української жестової мови у 5 класі спеціальних закладів загальної середньої освіти (90) (на допомогу практикам). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 98(2), 20-40. <https://doi.org/10.33189/ectu.v98i2.59>

Zborovska, S. Kulbida. Zhestova mova y suchasnist: Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 2. Kyiv, 2007. S.197-210.

3. Vyvchennia ukrainskoi movy u 5 klasi (dlia spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity (N 90): navchalno-metodychnyi posibnyk. K., 2020.

4. Ivaniusheva N.V., Zuieva Ye.M. (2003). Ukrainskyi tematychnyi videoslovnyk zhestovoi movy: Navchalno-metodychnyi posibnyk. 3 chastyny. K.: Kulturnyi tsentr UTOH, 2003.

5. Kulbida S.V. (2017). Kinetychni osoblyvosti ukrainskoi zhestovoi movy. Try chastyny. Svitlana Kulbida. Zhestivnyk "Ukrainska zhestova mova". Rezhym dostupu <http://lib.iitta.gov.ua/707284/>

6. Navchannia ditei iz porushenniamy slukhu: navchalno-metodychnyi posibnyk. Lytovchenko S.V., Taranchenko O. M., Kulbida S. V., Fedorenko O. F., Zhuk V. V., Lytvynova V. V. Kharkiv: Vydavnytstvo «Ranok», 2019. 216 s.

7. Naukovo-metodychne zabezpechennia realizatsii kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly ta derzhavnogo standartu dlia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy: zb. statei oblasnogo naukovo-metodychnoho seminaru 4 bereznia 2019 roku / uporiad. Hudzenko N.H., Kulbida S.V. Kyiv: Interservis, 2019. 130 s.

8. Pro vvedennia navchalnogo predmetu «Ukrainska zhestova mova» ta vnesennia zmin do Typovykh navchalnykh planiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 2009.

9. Savchenko O.Ya. (2019). Typova osvityna prohrama. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 08.10.2019 roku № 1273. S.3.

10. Ukrainska zhestova mova: Entsyklopediia osvity APN U; hol. red. V. H. Kremen. S. V. Kulbida. K.: Yurinkom inter, 2008. S. 928-929.

11. Ukrainska zhestova mova Zhestivnyk : navchalnyi posibnyk. S.Kulbida, I.Chepchyna, N.Adamiuk, N. Ivaniusheva. K.: [Pedahohichna dumka], 2012. 206 s.

12. Ukrainska mova. 5 klas : pidruchnyk dlia 5 klasu spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity (N 90). S. V. Kulbida. Kyiv : Lybid, 2018. 207 s.

13. Shchutska O.I. (2019). Movna osobystist uchnia z osoblyvymy osvitynymi potrebamy u konteksti osobystisnogo pidkhodu. O. Shchutska. Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Psykhologo-pedahohichni stratehii bezbariernoho osvithnoho seredovyscha dlia ditei z porushenniamy zoru» (12 bereznia 2019 roku, m. Kyiv). Kyiv: Interservis. S. 25-28.

14. Kulbida, S. (2019). Features of bilingual approach application in special institutions for deaf in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 141-152. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-17>

15. Kulbida, S. (2020). Linguistic personality in Ukrainian language education of deaf education direction. *Education: Modern Discourses*, 3, 131-142. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-13>